

MACBETH IN THE 20TH CENTURY. THE ȘTEFĂNESCU TRANSLATION

Daniela Marțole, Assist. Prof., PhD, "Ștefan cel Mare" University of Suceava

Abstract: The first Romanian translation of Macbeth in the 20th century is Constantin Ștefănescu's prose version, published in 1912. Despite the complete lack of biographical data related to this translator, his text represents an important step in the Romanian history of the play, especially from the lexical perspective, marking the transition point from the extreme innovative tendencies of the 19th century to the ethnicising directions in the first half of the 20th century.

Keywords: Macbeth, Romanian translation, lexical level, etymologic diversity, anti-neologist tendency

Const. Al. Ștefănescu este singurul dintre cei zece traducătorii ai piesei *Macbeth*, de William Shakespeare, despre care datele biografice lipsesc cu desăvârșire. Am identificat câteva date strict bibliografice în *Bibliografia românească modernă*¹, volumul 4, unde numele traducătorului apare menționat alături de cele două traduceri ale sale din *Macbeth* și *Neguțătorul din Veneția*, ambele publicate la București, tipografia Horia Carp și Marinescu, în 1912 și ambele cu mențiunea „traducere din englezește”. De asemenea, în 1924, Petre Grimm, în articolul său *Traduceri și imitațiuni românești după literatura engleză* face câteva referiri asupra traducerii dramei *Macbeth*, însă nu amintește deloc de cealaltă traducere. Redăm mai jos, *in extenso*, cele câteva paragrafe din lucrarea lui Grimm, în lipsa unei alte introduceri despre traducător:

„Traducerea dramei *Macbeth*, în proză, de C.A. Ștefănescu, Buc. 1912, este făcută „din englezește” însă cu o cunoștință imperfectă a limbei. Are unele greșeli elementare ca atunci când traduce: “the banners ...fan our people cold” prin „steagurile fac vânt oamenilor nostri *înghețați*”(pagina 7) în loc de „îi fac să înghețe”; sau tot acolo “Belona's bridegroom lapp'd in proof” e tradus prin „logodnicul Belonei împlătoșat cu încercarea i” în loc de „într-o armură încercată”; pe pagina următoare vorbele vrăjitoarei “sleep shall not...hang upon his pent-house lied” traduse prin „somnul nu va spânzura de pleoapa adăpostului său” în loc de „adăpostul pleoapei sale” sau „pleoapa sa ca o streășină”.

Traducerea e de multe ori prolixă, ca atunci când *Macbeth*, adresându-se lui Duncan, îi spune: „slujba și credința ce datoresc, plătindu-ți datoria, ele înșiși își plătesc lor înșiși” (pagina 13), în loc de „sânt răsplătite chiar prin fapta lor” (“The service and the loyalty I owe, in doing it, pays itself”), sau în scrisoarea lui *Macbeth*: „stăteam pierdut în uimirea ce mi-o pricinuiă întâmplarea aceasta” (pag.14) în loc de „uimit de aceasta” (“rapt in the wonder of it”). Unele cuvinte sunt rău alese, surori proorocești în loc de ursitoare; lipcani, conaccii, în loc de soli, vestitori, etc.

¹ Angheluță Lucreția, Miculescu Liana (ed.), *Bibliografia românească modernă (1831-1918)*, vol. 4 (R-Z), București, Editura Academiei, 1996, p. 255 (la articolul *Shakespeare, William*) și p. 479 (la articolul *Ștefănescu Const. Al.*).

² De fapt, în textul lui Ștefănescu apare „ele înseși își plătesc lor înseși”.

Totuși, ca limbă românească, această traducere e mai bună decât cele anterioare, căutând expresii românești adevărate, și autorul ei, cu o cunoștință mai temeinică a limbei engleze, ar fi putut face ceva mai bun”³.

Afirmațiile anglistului P. Grimm și lucrarea lui, în general, arată, pe de o parte, pătrunderea traducerii, ca produs, în zona de interes a cercetătorilor calificați și, pe de altă parte, fac un rezumat pertinent al condițiilor necesare în procesul traducerii, pe care zecile de mii de pagini ulterioare nu au reușit decât, poate, să le nuanțeze. P. Grimm consideră că traducerea lui Ștefănescu este cea mai bună dintre variantele diacronice ale dramei *Macbeth* în limba română, din perspectiva limbii țintă.

Datorită imposibilității de a încadra traducătorul într-un spațiu geografic vom încerca să găsim în text indicii relevante. La nivel grafic traducerea lui Ștefănescu respectă, în general, norma ortografică din 1905: notarea lui *u* final neaccentuat la auxiliarul de viitor de persoana I singular *voiu:voiu* priveghia (p.7) *voiu* răsfoi-o (p.12), *voiu* înapoiă (p.37) dar și la alte cuvinte: *plaiu* (p.18) *cei* dintâiu (p.41) *cleiu* (p.56). În afară de poziția inițială unde apare grafemul *î*, cuvintele sunt în general scrise cu grafemul *â*, excepție făcând câteva cuvinte ca: *târîtoarea* (p.42) *omorît* (p.47), *hotărîre* (p.72). Sunetul [î] mai este notat, din greșeală, cu *ă* în cuvântul *gârlele* (p.39) și cu *à* în cuvintele *atât* (p.37) și într-*ânsul* (p. 6) care apare și cu forma *într-însul* (p. 10, 36) și care este corectat în erata de la sfârșitul volumului. Această listă cuprinde un număr de optsprezece cuvinte și se încheie cu remarcă: „celelalte greșeli, fiind de o însemnătate mai mică, pot fi îndreptate și de cititor.” O altă caracteristică grafică este marcarea vocalei finale tonice prin accent grav, în special la verbe la imperfect și perfect simplu dar și în alte cazuri: *stà*, *stâteà*, *pășteà*, *începù* (p.6) *trădà*, *priveghia* (p.7), *primi* (p.13), *de-acì* (p.17), *zăceà* (p.29) *stăpâni* (p.30), *va trăi* (p.36), *coleà* (p.43). Cratima este folosită în concurență cu apostroful pentru a lega de verb formele pronominale atone enclitice și proclitice sau pentru elidarea unui sunet: *s’a purtat*, *s’a luptat*, *și-a tăiat*, *să-l împingă*, *a-l fi descusut*, *i-a dat*, *spune-i* (p.6), *m’am uitat*, *mi s’a părut*, *n’are să-mi pese* (p.74), *m’au priponit* (p.75), *sabia-ți*, *îngăduie-mi*, *te-am ocolit*, *cază-ți spade*, *spună-ți îngerul*, *l-ai slujit* (p.76), *cari-i văd* (p.77). Am remarcat o frecvență mai mare a folosirii cratimei, însă nu există un principiu normativ. Este posibil ca acest aspect să fie lăsat la latitudinea zețarului și așa se explică forme ca *ad’-o* (p. 71).

La nivel fonetic am înregistrat:

- prezența formelor cu *i* epentetic *mâine* (p. 16) și *câine* (p. 36). Substantivul *mână* aparela nominativ singular cu forma de astăzi (p. 16), însă la genitiv- dativ singular forma este *mânii* (p. 14) iar la nominativ-acuzativ plural formele sunt mai apropiate de etimon: *mâni* (p. 25, 68) și *mânile* (25);

- verbele de conjugarea a patra apar la prezent fără vocala tematică, cu forme ca *trăește* (p.11) *trebue* (p. 13), *voești* (p. 14), *învăluște* (p. 16), *dăruști* (p. 22), *căesc* (p. 29), iar substantivele derivate au de asemenea, vocală simplă: *bruftueli* (p. 36), *bănueli* (p. 38). Am înregistrat și o formă cu diftongul notat, *îngăduie* (p. 34). La imperfect verbelor de conjugarea a IV-a vocala desinenței este - *i*: *doria* (p. 19), *zâmbia* (p. 20), *mă pregătiam*(p. 22), *coboriam* (p. 24), *auziam* (p. 24), *plutia* (p. 31), *se smeria* (p. 35), *muria* (p. 43), *isprăvia* (p. 45). Alte cuvinte care în româna actuală se scriu cu diftongul –*ă* apar în text cu –*î*: *marția* (p. 31), *dumniata* (p. 56);

³ Petre Grimm, *Traduceri și imitațiuni românești după literatura engleză în Dacoromania*, anul III, 1923, publicat la Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1924, pp. 284-377, p. 340.

- forma etimologizantă a substantivului *peire* (p. 57), însă verbul apare cu forme cu epenteza lui *i*: *aupierit* (p. 10), *pieri* (p. 67). La fel, forma *ferbi*(p. 49) este urmată, la distanță de numai o pagină, de forma *fierbeți* (p. 50);

- substantivul *viață* (p. 11) apare în concurență cu forma *vieață* (p. 18, 44) unde semivocala *î* se transformă în vocală silabică;

- preferința pentru perechea consoană surdă-consoană sonoră în cuvinte în care în româna modernă se produce asimilarea: *sgomot* (p. 5), *răsvrătit* (p. 6), *sbucium* (p. 10), *sdruncină* (p. 12), *sguduie* (p. 30), *răsboiască* (p. 30), *răsbat* (p. 35), *răsbuni* (p. 40), *sburători* (p. 50), *deslănțuiți* (p. 51), *svâcnești* (p. 52), *svon* (p. 55), *sgâriat* (p. 59). Varietatea etimologică a acestei serii împiedică identificarea unui principiu normativ pentru această particularitate fonetică;

- consoana *ș* are timbru moale în cuvintele *tovarășe* „tovarășă”(p.15, 28), *părtașe* „părtașă”(p. 46) și *șea* „șă”(p. 57) și numeralele au forme cu timbru dur: *șapte* (p. 34), *a șasea* (p. 47).

- formele velarizate sunt puține: *nobleță* (variantă fonetică cu răspândire mare, p.14), *răpezit* (p. 15) *asămăluirea* „asemănarea” (p.28);

- doar o singură formă iotacizată apare în text *trebuie să o și simți*(p. 64).

Nivelul morfologic

În cazul substantivului am remarcat încercarea de adaptare morfologică a unor substantive englezești proprii și comune: *Kerni și Galloeglassi*(p.6) pentru “Kerns and Gallowglasses” *thănia de Cawdor* (p. 11), *cinstite thane* (p. 11). Folosirea substantivului propriu *Englitera* (p. 30, 54), adaptat morfologic *curtea Engliterei* (p. 48). La fel apare substantivul în traducerea lui Băjescu, însă Carp folosește forma *Anglia*. Forma de plural a substantivului *englez* este *engleji* (p. 71). Substantivele feminine de declinare a treia apar la genitiv, fără excepție, cu desinența *-ii*: *vitejiii* (p. 6), *hărnicii* (p. 16), *dragostii* (p. 29), *crăiii* (p.10), *soșiii* (p. 21), *copilării* (p. 25), *săbiii* (p. 54) *avușiii* (p. 60), *concordiii* (p. 60), *cinstii* (p. 61). Mariana Costinescu menționează că aceste forme apar în gramaticile muntenești de până în 1893, unde însă sunt în concurență cu formele în *-ei*⁴. Pe de altă parte, substantivul *viață* are forma de genitiv *vieței* (p. 37, 70) iar adjectivul *întreagă* este folosit cu forma *întregei*: *întregei nobilimi* (p. 69).

Adjectivul (pronumele) demonstrativ apare cu formele din limba literară de astăzi *sbuciumul acesta* (p. 10), *să faci aceasta* (p. 20) *această noapte* (p. 46), *toate acestea* (p. 22), dar și *faptele astea* (p. 24), *gândurile astea* (p. 39). Adjectivul pronominal de identitate apare cu forma *același*. Adjectivul(pronumele) de întărire are, de asemenea, formele de astăzi: pe mine *însumi* (p. 25), tu *înșuți* (p. 10), *însăși* odaia lui (p 20), voi *înșivă* (p. 28). La persoana a treia plural feminin forma este *înseși*: ele *înseși*, lor *înseși* (p. 13), *înseși* buzele noastre (p. 18).

Adjectivul *nou* apare la feminin plural cu forma *nouă*: *cele mai nouă vești* (p. 5), *demnitățile cele nouă* (p. 12), *nouele dregătorii* (p. 17).

Superlativul absolut este marcat prin *prea* atât la adjectiv: *prea cinstite*(p. 11), *prea scumpă* (p. 15), *prea slobode* (p. 47), *prea sfânt* (p. 60) cât și la adverb: *prea bine* (p. 48). Adverbul *foarte* apare o singură dată ca marcă a superlativului la adjectiv în exemplul *foarte minunată* (p. 62) și în construcția eliptică *îl iubim foarte* (p. 18), pentru a marca un superlativ adverbial. Alte două exemple de superlativ absolut care apar în text sunt : *fapta mai mult decât sângeroasă* (p. 32), *afară din cale sălbatic* (p. 57).

⁴ Mariana Costinescu, *Normele limbii literare în gramaticile românești*, Editura didactică și pedagogică, București, 1979, p. 67.

Pronumele relativ *care* apare la singular și feminin/neutru plural cu forma *care*: *treabă pentru care* (p. 34), *celui pe care* (p. 37), *povește care* (p. 35), *duhuri... care* (p. 46) și la masculin plural cu forma *cari*: *noi, cari* (p. 30, dar și *noi, care* p. 36), *ochii mei cari* (p. 31), *cei pe cari* (p. 32, 38), *slujitori cari* (p.13).

O caracteristică dominantă a traducerii este folosirea formelor neaccentuate enclitice ale pronumelui personal cu valoarea adjectivului pronominal posesiv în poziție atributivă: *să trec prin ascuțișul săbii pe soția-i, pe copiii-i*(p. 54), *se luptă pentru pușorii-i* (p. 55), *pornim într-ajutoru-le* (p. 63), *să adaug moartea-ți* (p. 64), *cu ochii-mi* (p. 64), *călcările-i de jurământ* (p. 69), *să luăm asupra-ne* (p. 74).

În cazul verbului, remarcăm folosirea viitorului anterior: *vom fi stropit cu sânge pe cei doi* (p. 20), *vom fi întrebuințat chiar jungherele lor* (p. 20), *se vor fi deșteptat* (p. 23), *nu se va fi făcut nimic* (p. 23), *vei fi jucat un joc mârșav* (p. 33), *vei fi spus minciuni* (p. 74).

Imperativul verbelor *a da*, *a avea* și *a sta* este redat printr-o formă populară de conjunctiv fără conjuncție: *dee Domnul* (p.61), *aibi mereu ochii asupra ei* (p. 68) și *stee aici* (p. 73), considerată neliterară chiar și în gramaticile de până în 1893⁵. După Ion Gheție, impunerea formelor verbale *să dea*, *să stea*, a întâmpinat o rezistență de durată pentru că „unii dintre ardeleni și moldoveni au continuat să pună la contribuție formele analogice (în *-eie*), singurele cunoscute astăzi în graiurile din nordul țării”⁶. La perfectul simplu persoana I singular am identificat forma *detei* (p. 63). Imperativul singular al verbului *a trimite* este *trimete* (p. 71).

Adverbul *ieri* este substantivizat prin articulare cu articol hotărât: *toate ierile noastre* (p. 73). Modelul poate să fi fost oferit atât de textul englezesc “all our yesterdays” unde pluralizarea este posibilă deoarece cuvântul *yesterday* funcționează atât ca adverb cât și ca substantiv, dar și de traducerile în limba franceză unde echivalentul este, cel puțin în cele trei texte pe care le-am consultat⁷, “tous nos hiers”. Pluralul românesc al lui Ștefănescu poate fi feminin prin analogie cu pluralul *zile*: (*o zi de*) *ieri-două* (*zile de*)*ieri* sau neutru *un ieri – două* (*zile de*) *ieri* dacă modelul este limba franceză, unde cuvântul *hier* ca substantiv, este masculin, prin analogie cu *le jour*.

La nivel sintactic, remarcăm frecvența ridicată a atributului substantival prepozițional în acuzativ: *gândurile de omor* (p. 16), *urarea de bună-venire*(p. 16), *titlul de gazdă* (p. 21), *hrănitorul de căpetenie de la ospățul vieții*(p. 24), *bănuiala de crimă* (p. 32), *ucidere de tată* (p. 32), *titlu de rege*(p. 35), *temerile noastre despre Banquo* (p. 35), *gârlele acestea de lingușiri* (p. 39), *stăpân de casă* (p. 41), *locul de cinste* (p. 41), *bucuria de obște*(p. 44), *urs din Rusia*(p. 44), *tigru din Hyrcania*(p. 44), *copil de codană* (p. 44), *daraveri de moarte*(p. 46), *negoț cu cimilituri* (p. 46), *legături de iubire* (p. 58).

Prolixitatea de care vorbea Petre Grimm are uneori la bază stilul prea încărcat din textul sursă, pe care Ștefănescu alege să-l traducă aproape literal. Un exemplu în acest sens este replica lui Macbeth din actul III scena 1, când, în încercarea de a-i convinge pe ucigași că Banquo este sursa tuturor nefericirilor lor, acesta folosește propoziții complexe care arată, pe de o parte, intenția lui de a-i păcăli, iar pe de altă parte, starea psihică a personajului, care începe să se deterioreze. Înlănțuirea de subordonate: “Know that it was he, in the time past/

⁵ *Ibidem*, p. 71.

⁶ Ion Gheție, *Istoria limbii române literare*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, pp. 201-202.

⁷ Este vorba despre traducerile: 1. *Œuvres complètes de Shakespeare*, traduite de l'anglais par Leturneur, Nouvelle Édition, revue et corrigée par F. Guizot et A. P. traducteur de Lord Byron, Tome III, Imprimerie de Fain, Place de l'Odéon, Paris, 1821; 2. *Œuvres complètes de Shakespeare*, traduite par Émile Montégut Nouvelle Édition, Imprimerie Generale de Ch. Labare, Paris s. a.(1870?) și 3. Shakespeare, *Macbeth. Hamlet*, traduction de François Victor Hugo, Imprimerie Jos. Vermaut, Paris & Courtrai, Imprimé en Belgique, 1880.

Which held you so under fortune,/ Which you thought had been our innocent self.” (III.1.59) are ca rezultat, în traducere, un anacolut: „Aflați că el fu acela care odinioară vă ținu astfel sub roata norocului, faptă pe care voi o puneți în *sarcina mea, care eram nevinovat*” (p. 35). Alte aspecte țin de folosirea populară a unor prepoziții în construcții ca: „să ne legăm și mai mult *către* domnia ta”(p. 14), „n-aș vicleni pe diavol *către* tovarășul lui”(p. 61), „îl salutară *de* părinte al unui șir de regi”(p. 35), „sănătate la toți”(p. 44), „noapte bună la toți” (p. 35), Am mai notat propoziții aflate într-un raport de coordonare disjunctivă în care conjuncția *nici* are atât rol de coordonare cât și rol de element al negației în a doua coordonată: „nu i-a strâns mâna, *nici* i-a dat ziua bună”(p. 6), „mie, care nu vă cerșesc hotărârile, *nici* mă tem de ura voastră” (p. 10), „pentru ca *nici* o întoarcere să nu strămute cumplitul meu gând, *nici* să statornicească o pace” (p. 16). Potrivit Mioarei Avram, astăzi, astfel de construcții sunt considerate învechite sau populare, conjuncția *nici* fiind „legată, în limba literară actuală, de prezența negației *nu* în aceeași propoziție.”⁸

La nivel lexical, traducerea abundă în termeni rar folosiți, învechiți sau populari, pe care vom încerca să-i grupăm în funcție de câteva criterii.

Prima clasificare a acestor termeni ar putea avea la bază *criteriul etimologic*, în funcție de care distingem următoarele grupe de cuvinte:

a. **Cuvinte de origine slavă:**

bahorniță (p. 8) (<sb. bahornica) formă regională pentru „bahorniță” care, după DER, este folosită numai în Muntenia; **ostrov** (p. 6) (înv. și pop.) insulă în mare (<sl. ostrov); **pristav** (p. 23), formă învechită pentru crainic (<sl. pristav) **cobitor** (p. 23), care prevestește ceva rău, de la *a cobi* (<sb. Kobiti; bg. kobja); **hâde** (p. 12 < ucr. hyd); **a vecui** (p. 52) „a trăi, a locui (cu cineva)” (<sl. vĕkŭ); **pricaznică** (p. 46) termen învechit, după DAR, cu sensul „care aduce nenorocire, care pricinuieste moartea, funest”. Ca origine, dicționarul lui August Scriban îi atribuie termenul vechi slav *prokaženŭi* „lepros” sau termenul de origine rusă *prokáznik* „poznaș”. *Noul dicționar universal al limbii române* (de aici încolo NDULR) înregistrează doar substantivul *pricaz* (înv. și pop.), „care provoacă o pagubă, un necaz, o nenorocire” și îl consideră un derivat de la *a pricăji* (<sl. prokažati); **sfetire** (p. 45) de la *a (se) sfeti*, termen învechit care înseamnă „a se arăta, a se manifesta, a se revela” (<sl. svĕtiti „a ieși la lumină”); **coleașă** (p. 50) termen regional pentru „mămăligă (moale)” (<sb. kulijez, bg. kulijaša); **pologit** (p. 51) termen popular cu sensul „doborât, culcat la pământ”, de la *polog* (<bg. polog); **nădejdi** (p. 58) „speranță” (<sl. nadežda); **crâmpită** (p. 37), termen regional care desemnează „încurcătura firelor din urzeală”. NDULR îi atribuie o etimologie necunoscută iar DEX sugerează o etimologie comună cu *crâmpei* (<sl. kronpu „mic”). După Șăineanu, termenul era folosit în Moldova cu sensul „nod la ițele urzelii”; **horbotă** (p. 29) termen regional pentru „dantelă” folosit, după DER, în Moldova. (pol. forbot); **triște** (p. 76) apare doar în Dicționarul de Sinonime din 2002, în NDULR îl găsim cu forma *triste* și *striște*, termen învechit și popular pentru „soartă” (<sl. sŭrenšta, srešta); **crușit** (p. 60) „înroșit de sânge” (<ucr. krušyty); **izvod** (p. 35) „listă, registru” (sl. izvodŭ);

b. **Termeni de origine turcă:**

hatâr (p. 9) menționat în DEX ca termen popular și familiar (<turc. hatir); **hainlăcuri** (p. 10) termen învechit pentru „răzvrătire” (<turc. hainlik); **rachiu** (p. 20) (<turc. raki); **odaia** (p. 20) (<turc. oda) și derivatul **odăiașii** (p. 29), termen ieșit din uz pentru „cameriști”; **conacciu** (p. 17) (<turc. konakçz) termen învechit care desemnează o „persoană care avea sarcina de pregăti un conac pentru primirea oaspeților”; **lipcan** (p. 10) termen învechit, cu sensul de „curier oficial” (turc. lipkan); **abrăș** (p. 54) apare în NDULR cu sensul figurat

⁸ Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, Editura Academiei republicii Socialiste România, București, 1986, p. 223

„nefast, nenorocit” și este un echivalent potrivit pentru cuvântul englezesc *pernicious* „care face rău cu intenție, fatal” (<turc. abraş); *siminichie* (p. 71) plantă medicinală cu proprietăți purgative și diuretice (<turc. Senameki, ngr. Sinamiki „senă din Meca”); *revent* (p. 71) plantă medicinală cu proprietăți purgative, rubarbă (<turc. râvent);

c. **Termeni de origine greacă (modernă):**

smăltat (p. 26) termen rar (în DEX), folosit în text cu sensul „împodobit”, provenit din varianta învechită *smalt* (<ngr. smálto) a lui *smalț*. africativizarea dentalei survine, probabil, prin contaminare cu termenul german *Schmaltz*; *urgiseală* (p. 47), în dicționarul lui Scriban „dizgrație”, NDULR menționează doar substantivul *urgisire* derivat alui *urgisi* (<gr. mod. orghízo);

d. **Termeni de origine maghiară:**

hotnog (p. 6) (<magh. hadnagy), (în v.) comandant peste o sută de ostași; sutaș; persoană care avea acet grad; în DEX este specificată folosirea termenului în Moldova sec. XVI-XVIII; *asămăluire* (p. 28), formă inexistentă în dicționar, NDULR are, însă, forma *sămăluire*, cu sensul „socoteală, apreciere, estimare”. Contextul lărgit în care apare, *somnul...asămăluirea morții*, cu care Ștefănescu traduce *sleep, Death's counterfeit* „somnul, imitația morții”, ne ajută să apreciem ca posibil sensul sugerat de dicționar. Construcția poate fi înțeleasă ca „somnul, care poate fi apreciat/gândit ca moarte” și în cazul acesta *a* protetic se poate explica printr-o contaminare cu *asemănare*. De altfel, NDULR sugerează o etimologie comună pentru *a sămălui* (<magh. számol) și *seamă* (<magh. szám „număr, socoteală, sumă”);

e. **Termeni de origine latină:**

f. *țiuțoare* (p. 6) (pop.) femeie întreținută, concubină; *pierzare* (p. 12, 46) formă populară pentru „pierzanie, moarte” *a adăsta* (p. 46) termen învechit și regional pentru „a aștepta” (<lat. ad-astare); *zăcaș* (p. 46) termen popular al cărui sens figurat „rău, invidios, răzbunător” se potrivește cu sensul lui *wrathful* din textul sursă. (de la a zăcea <lat. iacere) *vultan*, formă populară a cuvântului *vultur* (<lat. vultur-uris);

g. **Termeni cu etimologie necunoscută:**

dăulat (p. 8) (reg.) sleit de puteri, istovit (et. nec.); *apriat* (p. 45) termen învechit cu sensul „care este limpede, lămurit, deslușit”. NDULR îi atribuie o origine necunoscută, susținută și de DER, care cuprinde o întreagă discuție privind o posibilă origine latinească, dar nu exclude posibilitatea originii slave, sugerată, de altfel, de Șăineanu, care indică termenul *prietă* „priincios”; *pericolici* (p. 39) „ființă imaginară (nocturnă) în care se prefăce (după moarte) un om, un animal, etc., luând diferite înfățișări, mai ales de lup sau de câine, pricinuind mari necazuri celui pe care îl întâlnește.” Dicționarele înregistrează doar forma *pricolici*, cu etimologie necunoscută. Opțiunea pentru acest termen este un caz de supratraducere, căci în textul sursă sintagma este *my little spirit*, pe care F.V. Hugo și E. Montegut îl traduc prin *mon petit esprit*. Guizot, pe de altă parte, optează pentru *mon petit lutin* (p. 426) „drăcușorul meu cel mic”, mai apropiat ca sens de opțiunea lui Ștefănescu.

În afară de influențele mai sus menționate câteva exemple din text sugerează faptul că s-ar fi putut folosi în procesul traducerii și de o variantă în limba franceză sau că, în orice caz, nu era străin de această limbă. Pe lângă substantivul propriu mai sus menționat, *Englitera*, adaptare fonetică și morfologică după cuvântul *englez* a substantivului franțuzesc *Angleterre*, mai găsim în text cuvântul *aiurea*: „unelte silite, ale căror inimi sunt și ele aiurea” (p. 72), care nu se justifică prin textul sursă: „constrained things,/Whose hearts are absent too” (V.4., p.100) (literal: lucruri constrânse, ale căror inimi sunt și ele absente), însă se explică printr-o variantă în limba franceză, așa cum o arată traducerea lui F.V. Hugo: „des êtres

contrains dont le coeur même est ailleurs.” (p. 88) și cea a lui Guizot: „machines qui lui obéissent de force tandis que lor affection est ailleurs.”(p. 468)

În a doua categorie, bazată pe *criteriul formei*, includem cuvinte cu forme învechite, apropiate, însă, de cele contemporane și identice ca sens cu acestea: *junghiere* (p. 20) formă învechită pentru „junghere, pumnale”(NDULR înregistrează forma ca variantă a lui „înjunghiere”), *strejar* (p. 23) „străjer” de la *strajă* (cu var. *streață*) (<sl. straža), *vac* (p. 29) pentru veac (<sl. věkŭ), *osebit* (p. 18) pentru „deosebit de, în afară de” (<sl. osebiti) și adjectivul *osebitor* (p. 36), *leguită* (p. 47) pentru „legiuită”, *a se primbla* (p. 47) pentru „a se plimba”, *proorocii* (p.9) pentru „proorociri”, de la *proroc* (sl. prorokŭ), *schiptru* (p. 53), pentru „sceptru” (<sl. skiptru), *comediant* (p. 73), formă populară pentru *comediant*, pe care August Scriban o explică prin contaminarea cu *paiaț*, varianta populară a „formei mai culte” *paiață* „comediant de bălci”. În aceeași categorie includem o serie de adjective cu sensuri recognoscibile, variante rare, ca formă, ale termenilor din româna contemporană: *primire ospătoasă* „ospitalieră” (p. 14), *mărturie neîndoioasă* „neîndoielnică” (p. 14), *lucru neîdoios* (p. 31), *bucurie îndoioasă* „îndoielnică” (p. 38), *schimbăcioasele friguri* „schimbătoare” (p. 38), *răbdare așa de predominantă* „predominantă” (p. 36). Alte adjective nu mai au echivalent din aceeași clasă morfologică, însă le recunoaștem după baza comună cu cea a altor cuvinte din aceeași familie lexicală pe care le folosim astăzi: *zăbavnică judecată* (p. 29), de la a zăbovi (<sl. zabavŭnŭ), *săgeata omoritoare* (p. 31), „ucigașă”, fiu furtunatic (p. 46) „impetuos”, *prilejul priincios* (p. 72) „favorabil”.

A treia categorie, formată pe *criteriul semantic*, cuprinde termeni care au o formă recognoscibilă, dar pe care uzul o asociază mai frecvent astăzi unor sensuri diferite, chiar dacă acestea sunt încă menționate ca secundare în unele dicționare actuale. În aceste cazuri ierarhizarea diferită a sensurilor sau translarea primului sens către registrul familiar survine doar în vorbire. Aceasta este situația adjectivului *deștept* (p. 21), derivat regresiv de la *a deștepta*, care apare la Ștefanescu cu sensul „trezit din somn, treaz”. Acesta este și primul sens oferit de NDULR și DEX, însă, în limba vorbită, o frecvență mai ridicată o are cel de-al doilea sens, „ager la minte, deștept”. Verbul *a (se)deștepta* cu sens de „a (se) trezi” este folosit mai des decât adjectivul, mai mult cu sensul figurat dar și cu sens propriu, în limbajul poetic.

Cuvântul *ud* (p. 71) este folosit în text ca substantiv, cu sensul „urină”. Dicționarele, chiar și cele de la începutul secolului al XX-lea (Șăineanu, Scriban), înregistrează ca secundară folosirea substantivală a termenului, după adjectivul *ud*. În acest caz nu vorbim de ierarhizarea inversă a articolelor de dicționar ci de înlocuirea acestui cuvânt, pe scară largă, cu termenul neologic împrumutat din franceză, *urină*. Astăzi sensul mai este întâlnit în limbajul popular și familiar în sintagma *bășica udului* „vezica urinară”.

Verbul *a împotrivi* este folosit la Ștefanescu cu sensul „a egala, a pune pe aceeași treaptă”: „tânăra mea aducere-aminte nu-i poate *împotrivi* o tovarășe” (p. 28). Dicționarele introduc „a opune” ca prim sens al verbului, folosit doar reflexiv. *Dicționarul de Sinonime* (2002) menționează un sens învechit și regional „a se potrivi” iar NDULR înregistrează un al doilea sens, tot reflexiv „a se măsura cu cineva”. În limba curentă, însă, termenul nu mai este folosit decât ca sinonim al lui *a se opune*, *a sta împotrivă*.

Verbul *a spânzura* apare în text cu sensul de „a atârna”: „nici noaptea, nici ziua, somnul nu va spânzura de pleoapa adăpostului său.” (p. 8). În DEX, prima definiție a termenului este „a omorî, a executa pe cineva (în urma unei condamnări) prin strangulare, cu ajutorul spânzuratorii”. În NDULR, acesta este abia a treilea sens, primele două definiții acoperind sensul cuvântului, folosit tranzitiv și intransitiv, din traducerea lui Ștefanescu. În româna literară actuală verbul, cu sensul din text, are o frecvență mai redusă și folosirea lui se limitează la sfera limbajului familiar.

La nivel lexical traducerea lui Ștefănescu materializează tendințele antineologice de la începutul secolului al XX-lea. Abundența de termeni populari precum și paleta etimologică vastă pe care o acoperă opțiunile lexicale ale traducătorului sunt dovada reacției compensatorii pe care traducătorul, ca mulți dintre scriitorii din prima jumătate a secolului trecut, a avut-o la infuzia de neologisme de sorginte latino-romanică, a căror intrare în limba literară fusese forțată de presiunea școlilor lingvistice și a curentelor de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Opțiuni lexicale ca precum *hotnog*, *crâmpiță*, *horbotă*, precum și anumite particularități fonetice (lipsa iotacizării verbelor), sugerează posibilitatea ca Const. A. Ștefănescu să fie originar din spațiul moldovean, însă nu există alte date certe care să susțină această teorie. Deși traducerea lui nu are valențe artistice notabile, textul, necunoscut publicului larg, rămâne un document important pentru evoluția și istoricul piesei *Macbeth* în România.

Bibliografie

- Angheluță Lucreția, Miclescu Liana (ed.), *Bibliografia românească modernă (1831-1918)*, vol. 4 (R-Z), București, Editura Academiei, 1996.
- Avram, Mioara, *Gramatica pentru toți*, Editura Academiei, București, 1986
- Costinescu, Mariana, *Normele limbii literare în gramaticile românești*, Editura didactică și pedagogică, București, 1979.
- Dicționarul explicativ al limbii române*, Academia Română. Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”, ediția a doua, revăzută, București, Univers Enciclopedic Gold, 2009.
- Gheție, Ion, *Istoria limbii române literare*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978.
- Grimm, Petre, *Traduceri și imitațiuni românești după literatura engleză în „Dacoromania”*, anul III, 1923, publicat la Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1924, pp. 284-377.
- Noul dicționar universal al limbii române*, ediția a treia/Ioan Oprea, Carmen Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu – București-Chișinău: Litera Internațional, 2008.
- Œuvres complètes de Shakespeare*, traduites de l’anglais par Leturneur, Nouvelle Édition, revue et corrigée par F. Guizot et A. P. traducteur de Lord Byron, Tome III, Imprimerie de Fain, Place de l’Odéon, Paris, 1821.
- Œuvres complètes de Shakespeare*, traduites par Émile Montégut Nouvelle Édition, Imprimerie Generale de Ch. Labare, Paris s. a. (1870?).
- Seche Mircea, Seche Luiza, *Dicționar de Sinonime*, Editura Litera Internațional, București, 2002.
- Scriban, August, *Dicționarul limbii românești*, Edițiunea întâia, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, Iași, 1939.
- Shakespeare, William, *Macbeth: tragedie în cinci acte*, traducerea Const. Al. Ștefănescu, București, Tipografia Horia Carp & Marinescu, 1912.
- Shakespeare, William, *Macbeth. Hamlet*, traduction de François Victor Hugo, Imprimerie Jos. Vermaut, Paris & Courtrai, Imprimé en Belgique, 1880.
- Shakespeare, William, *Macbeth*, Penguin Books, London, 1994.
- Șăineanu, Lazăr, *Dicționar universal al limbei române*, A opta edițiune, Editura „Scrisul Românesc”, București, [s.a].